

PROFESIONALCI KOT PROFETI

V članku je Parsons predstavljen kot modernist, ki verjame, da je bistvo moderne družbe v nizu univerzalističnih vrednot, ki jih lahko najboljše uveljavljajo in ohranjajo znanstveniki, profesionalci. Prikazana je teoretska zgradba, ob katere pomoči pripiše Parsons profesionalcem osrednje mesto v družbi. Predpostavka o popolni povezanosti sistema, na kateri gradi Parsonsova teorija, pa je po mnenju avtorja nerealna. Članek zavrača to predpostavko ter pokaže na posledice, ki se pokažejo, če začnemo izhajati iz splošno sprejete teze, da so sodobni sistemi ohlapno povezani. Koncept o zagotavljeni centralnosti profesionalcev v moderni družbi se izkaže kot naiven. V nadaljevanju je razvita teza, da zasedajo profesionalci v družbi pomembno, osrednje mesto le, če si sami izborijo vpliv prek vključevanja v javno življenje, kolikor si ga izborijo. Znanost, ki ne želi prestopiti meja svoje profesionalnosti, prav lahko konča na družbenem obrobju ter postane za družbo nerelevantna. Prav to pa je po mnenju avtorja vse očitnejša lastnost sodobne sociologije. S priseganjem na visoko profesionalnost si sociologija dela medvedjo uslugo, saj s tem legitimira in spodbuja umik kritične inteligence za akademske zidove, to pa prekinja kanale prek katerih je lahko vplivala na družbeno življenje. Umik v akademijo pa hkrati povzroča počasen razpad same intelektualne skupnosti, ki je svojo kolektivno identiteto in občutek skupnega smotra gradila na udeležbi vseh strok v splošni javni debati. Profesionalnost in angažma sta maksimi dveh nezdržljivih etik, ki ju ni mogoče združiti načelno, temveč ju mora kombinirati vsak intelektuallec sam na svojo lastno odgovornost. Članek sklene s tezo, da je za vlogo sociologije v Sloveniji odločilno prav to, kako daleč bo šla v profesionalizaciji na račun angažmaja in nasprotno.

In the article Parsons is presented as a modernist who believes that the essence of modern society resides in a series of universalistic values, most adequately put forward and sustained by scientists, professionals. Further, a description of the theoretical structure is given by means of which Parsons ascribes to professionals the central position in the society. According to the author, the supposed complete link-up of the system Parsons based his theory upon seems utterly unrealistic. The article rejects the supposition and indicates the implications arising from the widely accepted thesis of the loose connection between the systems. The concept of the centrality of professionals in modern society proved rather naive. Further, the thesis is developed that professionals occupy the significant, central position only insofar as they succeed to assert their influence by becoming engaged in public life. The science that does not wish to step beyond its limits can easily become socially marginalized and irrelevant. According to the author, this seems to be the case with modern sociology. By swearing to high professionalism, sociology does itself a bad service, for it stimulates and provides legitimacy for the retreat of intellectuals behind the academic walls, which cuts off the communication channels and makes the influence on social life impossible. The retreat to the academic ivory tower in turn leads to a gradual disintegration of the intellectual community which built its collective identity and the sense of common purpose upon the participation of all disciplines in a general public debate. Professionalism and engagement are the maxims of

two incompatible ethics that can not be combined on principle, it is the individual intellectual that has to combine on his own account. In the conclusion, the author points out that the role sociology will take in Slovenia depends on the proportion and relation between professionalization and social engagement.

Parsons, modernizacija, teorija akcije, profesionalizem, znanost, kritična inteligenca

Od partikularizma k univerzalizmu: Parsonsova teorija moderne družbe

Sociologija si je od svojega nastanka v 19. stoletju zadala za nalogo razumeti in utemeljiti moderno družbo kot zgodovinsko celoto. V stalnih polemikah z romanticizmom, ki je v moderni družbi videl razpad sistema tradicionalnih vezi patrimonialistične odvisnosti brez ustreznega nadomestila, in zagovorniki absolutistične monarhije, ki so potrebo po restavraciji le-te dokazovali z moralno dekadentnostjo moderne, se je sociologija trudila pokazati, da gradi nastajajoči 'novi družbeni red' na novem, drugačnem tipu vezi, ki moderno družbo povezujejo v celoto, ki je dosti trdnjša, kot je bila pod absolutističnimi režimi Starega redu (Lepenies, 1988). Odgovor na Tocquevillovo vprašanje, kaj je tisto, kar v moderni družbi zapolnjuje vrzel nastalo z zatonom viteštva, lojalnosti in vzajemnosti, so modernisti - nekateri med njimi bodoči sociološki klasiki - iskali v prehodu iz tradicionalne v moderno družbo, ko naj bi se teža družbene integracije premaknila iz tradicionalnega na nov tip vezi. Tako so nastale znane dihotomije: od stausa k pogodbi (Maine 1963 [1861]), od Gemeinschafta v Gesellschaft (Toennies, 1963 [1887])¹ od mehanske v organsko solidarnost (Durkheim 1984 [1893]), od pripisanosti k dosežku (Linton 1936).

V duhu teh binarnih parov je Parsons formuliral svoje dojemanje moderne družbe kot dihotomijo partikularizem - univerzalizem. Moderno družbo po njegovem karakterizira univerzalistični sistem vrednot, ki je nadomestil tradicionalne partikularizme. Socialna akcija se v moderni vse manj ozira na lokalne običaje, zavrača predsodke in se izogiba lojalnosti do izoliranih skupin s posebnimi potrebami ter interesi. Vedenje se vse bolj ravna po univerzalističnih kriterijih; ti ohranjajo svojo veljavnost ne glede na družbeni izvor akterjev, njihova trenutna občutja ali partikularnost konteksta.

Parsons se je med svojim študijem v Nemčiji dodobra seznanil s polemikami, ki so spremljale moderno, vendar pa ni nikdar dojel politične razsežnosti te debate. Za to ni kriva samo odsotnost zgodovinske izkušnje tradicionalnih družbenih struktur v Ameriki. Parsons je vstopal na sociološko prizorišče konec dvajsetih let, torej v obdobju, ko so te polemike počasi začele izgubljati svojo empirično relevantno. Moderna družba sama po sebi ni bila več ne nova ne dvomljiva formacija. V 20 letih 19. stoletja ni bilo potrebno konkurirati s tradicionalizmom, saj je bila že dodobra utrjena v tedanjih političnih institucijah. Parsons projekt moderne družbe ni več videl kot boj moderne politične frakcije za prevlado nad tradicionalnim lobijem. Moderna družba je bila zanj dano dejstvo, potrebno pa ji je bilo zagotoviti kontinuiteto in stabilnost; na to so opozorili svetovna vojna, revolucije in socialni nemiri. Zato problema socialne integracije ni postavil na dinamičen način, tako kot Weber z legitimno dominacijo ali pa Durkheim s funkcionalno soodvisnostjo individualiziranih posameznikov, temveč je iskal rešitev v popolnem konsenzu članov družbe glede temeljnih družbenih vrednot.

Te vrednote je Parsons strnil v seznam petih vrednotnih alternativ, ki usmerjajo posameznikovo ravnanje. Tu ne gre za arbitrarni seznam, temveč se vrednotne alternative povezujejo v univerzalistični oz. partikularistični sistem vrednot.² Univerzalizem oz.

partikularizem predstavljata osrednji vrednotni par, saj služita kot alternativna standarda, po katerih se ravna izbira znotraj preostalih štirih vrednotnih alternativ.³ Para afektivnost vs. afektivna nevtralnost ter zasebna vs. kolektivna orientacija popisujeta osebnostno dinamiko, medtem ko se para dosežek vs. pripisanost ter specifičnost vs. difuznost nanašata na egov odnos do alterja in tako opredeljujeta socialno dinamiko. V odnosu do samega sebe ego izbere, ali bo racionalni egoist ali pa čustveni kolektivist. V odnosu do drugih lahko izbira med tem, ali bo na interakcijske partnerje gledal kot na nosilce specifičnih vlog ter jih ocenjeval glede na to, kako te vloge opravljajo, ali pa bo na njih gledal skozi prizmo difuznih, generaliziranih vlog ter jih sodil po statusu, ki tem vlogam pritiče. Pomembno je, da naj bi bila izbira med vsemi alternativami **konsistentna**. V moderni družbi naj bi prevladal univerzalistični, v tradicionalnih družbah pa partikularistični sistem vrednot. V partikularistični, tradicionalni družbi so ljudje čustveno vezani na kolektiviteto, ki ji pripadajo, v interakcijah z drugimi pa upoštevajo pripisane lastnosti, ki jih posplošujejo na celotno sfero socialnih interakcij, ne da bi razločevali njihovo specifikko. V moderni družbi pa prevladuje univerzalistični sistem vrednot, ki podpira instrumentalno racionalnost ter omogoča individualizem. Medsebojni odnosi so diferencirani, specifični, družbena hierarhija pa temelji na meritokratskih načelih posameznikovega dosežka (podrobnejša analiza je podana v opombi 2).

Teorija akcije ali teorija motivacije?

Ameriška sociologija izhaja iz behaviorizma, ki ga vse do danes ni prerasla. Parsons je bil profesor na Harvardu; ta je vse do druge svetovne vojne slovel po sociobiologiji, skrajni različici behaviorizma. V prizadevanju, da bi sociologijo postavili na znanstvene temelje, so se trudili, da bi človeško vedenje razložili z njegovo redukcijo na biološke procese. V taki intelektualni atmosferi Parsons seveda ni mogel razviti povsem 'nepraktične', na trenutno izkustvo nevezane zgodovinsko razvojne teorije modernizacije. Navsezadnje se je z eno takih teorij, z Webrovo teorijo modernizacije namreč prvič srečal šele konec dvajsetih let na svojem študiju v Nemčiji. Amerika je tedaj od evropskih sociologov poznala le Simmla, in še to zgolj skozi fenomenologijo konflikta, ki se je pragmatistom iz Chicaga zdela uporabna pri opisovanju mešanice razrednih in etičnih nasprotij v njihovem mestu. Zato je povsem razumljivo, da Parsons ni nikdar eksplicitno razvil teorije modernizacije, temveč se je zapletel v splošno teorijo akcije (1937), ki je sicer abstraktno obravnavo vedenja kot akcije vendarle zadostila behaviorističnemu kanonu. Šele v kasnejših delih je Parsons poizkusil združiti svoje vtise o moderni družbi z obsežno analizo akcije v vseobsegajoči teoriji človeške (vselej beri ameriške) družbe (Parsons 1964 [1951], Parsons Smelser 1956). Ta sinteza ni nikdar uspela. Teorija, ki naj bi ideje o univerzalizmu moderne družbe postavila na trdna, vedenjska tla, je zgolj arbitrarno povezala individualno akcijo s strukturo sistema, ki gravitira k univerzalističnemu sistemu vrednot.

Parsonsovo teorijo socialnega sistema (1964) je mogoče strniti v dva sklopa idej. Prvega predstavlja sistemska teorija, ki mu služi zgolj kot okvir za znamenite brezkončne klasifikacije. Pojem sistema ima vlogo metafore in služi kot orientacijski koncept (Homans, 1967), ob katerega pomoči gleda Parsons na družbo kot na sistem štirih funkcij (shema L-I-G-A; več o tem Adam, 1991, ter druge razprave ter prevodi v isti publikaciji).⁴ Parsons se je omejil zgolj na metaforično rabo sistema, s tem ko ga je uporabljal kot sinonim za socialno integracijo. Mešanje socialne in sistemske integracije (Lockwood, 1964) namreč zabriše razliko med individualnim in sistemskim nivojem analize, kar naprej

onemogoča razlikovanje med sistemskim prekvizitom funkcionalne komplementarnosti in utopičnimi zahtevami po socialnem konsenzu. Zaradi pomankljivega razlikovanja Parsons, na primer, ni dopuščal možnosti, da bi bil lahko visoko integriran sistem hkrati prepreden s socialnimi konflikti in razrednimi nasprotji. S tem ko je eliminiral avtonomijo systemskega nivoja analize, mu je od systemske teorije ostala v rokah samo še metafora sistema.

Osrednji del Parsonsove teorije zaseda teorija motivacije.⁵ Parsons se je od sociobiologije oddaljil s konceptualizacijo akcije v psihologiji. Glavni del njegovega teoretiziranja se vrti okrog vprašanja, kako iz psihološke izpeljati socialno strukturo. S tem se je na svoj način odzval klasičnemu (kot ga sam imenuje) Hobbesovemu problemu redu: kako se iz individualne akcije, ki je splet racionalnih in 'iracionalnih' motivov, razvijeta družbeni red in delujoča celota. Klasiki pred njim so se spoprijemali z vprašanjem, ali je družbeni red, ki bi združeval egoistične posameznike, sploh mogoč brez grobe prisile; Parsons pa se je od njih oddaljil s tem, da je vprašanje postavil na glavo. Zanj je poglavitno vprašanje to, kakšni naj bodo posamezniki, da bo nenasiten družbeni red lahko nastal in obstal.

Odgovor je bil vreden vprašanja. Da bi bil družbeni red sploh mogoč, mora nad kaosom individualnih potreb, zasebnih računov in osebnih preferenc obstajati nadindividualna struktura, ki spravi vse to na videz nepregledno privatniško migetanje na skupni imenovalec. Parsons je verjel, da lahko v družbi zavlada red šele takrat, ko posameznike prepričamo, bodisi ob pomoči socializacije bodisi s sankcionirano socialno kontrolo, da se dejavno in disciplinirano vključijo v kolektivno igro. Hobbesov mračni problem redu se naravnost razblini v svetlobi Parsonsove vizije. Namesto svobodnega, toda brezobzirnega sebičnega posameznika vidi Parsons dobrodušnega, kooperativnega soseda. Namesto boja vseh proti vsem se znajdemo v svetu varnosti in sodelovanja, vzajemnega spoštovanja in topounnega konsenza.

Klasični dualizem individualizma in kolektivismu (Alexander, 1985) je Parsons razrešil preprosto s tem, da mu je odrezal eno glavo. Fundamentalno vprašanje sociologije je s tem Parsons vrgel skozi ista vrata, skozi katera je pravkar vstopilo. Namesto da bi paradoksalnost družbenega fenomena pojasnil s teorijo, je s predpostavko izbrisal paradoks sam in s tem pravzaprav odpravil potrebnost vsakršne teorije. Paradoks variabilnosti individualne akcije na eni in monolitnosti kolektivnega redu na drugi strani predstavlja osrednje teoretsko vprašanje, ki ga je Parsons zavrnil s predpostavko, da je individualna variabilnost zgolj navidezna. Takoj pod površino individualnosti Parsons namreč najde sklop nadindividualnih normativnih obrazcev, vtisnjenih globoko v psihično strukturo posameznika. S tem je poskrbljeno, da predstavljajo skromni ostanki individualnega idiosinkratičnega vedenja nepomembno variabilnost in jih je zato mogoče iz teoretskega zornega kota ignorirati in jih obravnavati kot stohastično napako. Od družbe ostane torej samo še masa posameznikov, zasvojenih z družbenimi normami. (Garfinkel - 1984 - jih upravičeno imenuje "judgmental dopes" - p.68). V zboru kolektivno odsevajo vse, tudi najfincije poteze svoje družbe.

Ker Parsons deproblematizira vprašanje družbenega redu s formulo evangeličanskega pridigarja, češ, 'Red je, ker red mora biti', mu ostane le, da natančno opiše mehanizme, po katerih družba proizvaja posameznike, ki jih potrebuje za svojo lastno obnovo. Nujna posledica izhodišča, ki zahteva popolno eliminacijo individualnega voluntarizma, je neskončna teorija motivacije, ki z obsežnimi referencami na Freuda pojasnjuje, kako se posameznikova volja oblikuje za njegovim hrptom ter mu pomaga, da se uspešno prilagodi

splošnim družbenim pričakovanjem, namesto da bi ga lomil po svoje. Teorija motivacije povsem zaobide posameznika, s tem ko njegovo ravnanje pojasnjuje z motivi, ki jih družba brez težav odtisne v njegovo podzavest kot tiskano vezje. Končni rezultat te teorije je deproblematizacija in eliminacija individualizma kot relevantne komponente v teoriji sistema človeškega kolektiva.

S hipotezo, da družbeni red izvira iz tega, ker posamezniki ravnaajo tako, kot se od njih pričakuje, pri tem so pričakovanja sama zapisana vnaprej in shranjena v kulturnem podsistemu - arhivu normativnih vedenjskih vzorcev, je teorija motivacije v sebi sklenjena celota, ki za sociologijo predstavlja slepo ulico brez pomembnejšega števila stanovalcev. Parsons postane zanimiv šele na točki, ko skuša teorijo motivacije vključiti v teorijo moderne družbe, ko torej stopi iz zaprtega konceptualnega okvirja in odpre teoretsko shemo tujim elementom. Nenadoma se znajdemo pred vprašanjem, kaj ima ena teorija opraviti z drugo. Z vidika Parsonsove teorije motivacije je vprašanje moderne družbe povsem zunanje. Prva je tako splošna, da se ji ni potrebno ozirati na vsebino vrednostnega sistema. Za teorijo motivacije je prav vseeno, ali so temeljne vrednote neke družbe partikularistične ali univerzalistične. Važno je le, da jih vsi internalizirajo in ravnaajo v skladu z njimi. To, kakšna je njihova specifična mešanica, teorije ne privede, saj je njen poglavitni interes razložiti konformnost vedenja z družbenimi pričakovanji, katerih konkretna vsebina je stvar posameznega kulturnega podsistema. Parsonsu na tej točki zmanjka drugačne teorije. Namesto splošne teorije motivacije bi potreboval specifično teorijo motivacije za moderno družbo. Odgovoriti bi moral, zakaj naj bi bili posamezniki pripravljeni izbirati univerzalistično alternativo na znanih petih vzorčnih spremenljivkah, in pokazati, kako se ta motivacija za univerzalizem vklaplja v širšo teorijo prehoda iz tradicionalne v moderno družbo.

Na stičišču teh dveh teorij se pokaže zanimivo protislovje. Teorija moderne govori o možnosti izbire med polarnimi pari vrednot. Univerzalizem je rezultat izbora akterjev, ki se v svojem ravnanju odločajo za vrednote iz vrednostnega sistema moderne. Pomembna je implikacija, da je izbira možna in da je možno izbrati tudi na partikularistični strani. To pa je v nasprotju s teorijo motivacije, ki vidi možnost socialnega redu ravno v odsotnosti alternativ in vsakršne izbire. Vsi izbori so opravljeni vnaprej in prevedeni v podrobna napotila za ravnanje v določenih vlogah, tako da se posameznik namesto z alternativami sooča s strogimi predpisi o tem, kako naj ravna v posamezni vlogi. Protislovje med implicitnim voluntarizmom teorije moderne družbe in eksplicitnim determinizmom teorije motivacije je toliko ostrejšo, saj je nasproti popolni socializaciji in brezhibni internalizaciji postavljena možnost izbire, ne katerihkoli, temveč prav fundamentalnih vrednot družbenega redu, kot sta partikularizem in univerzalizem.

Tega notranjega protislovja se Parsons k sreči ni nikoli lotil in s tem ohranil njegovo vrednost. Vprašanje moderne družbe in teorija družbenega sistema sta tako ostala zdravo ločena in prav ta odsotnost kontaminacije rešuje Parsonsovo sociologijo pred popolno pozabo.

Profesionalci kot profeti moderne

Kakšne možnosti za uspeh ima moderna, če je njena usoda prepuščena izbiri posameznikov? Parsons ima na to vnaprej pripravljen odgovor. Kot se zdi, od običajnega posameznika ne pričakuje kaj dosti. Glavni protagonisti in zaščitniki moderne so zanj profesionalci. Njihovo privrženost univerzalizmu Parsons izpelje iz funkcije znanstvenega podsistema in iz značilnosti njihove vloge.

V moderni družbi, za katero je značilna visoka stopnja funkcionalne diferenciacije, se znanost izdvoji iz nediferenciranega sklopa simboličnih dejavnosti, med katere spadajo religija, ideologija in filozofija. Z diferenciacijo⁶ se zgodita dve pomembni spremembi: prvič, dejavnost se izdvoji iz večje celote kot nosilka specializirane funkcije, in drugič, s tem se dejavnosti določijo meje ter alocira legitimna, institucionalno sankcionirana moč, potrebna za zagotavljanje nove funkcije. Diferenciacija je torej proces razmejevanja jurisdikcij med na novo izdvojenimi deli ter ostalimi deli sistema. Implicira ne le delitev dela, temveč predvsem proces razmejitve odgovornosti, pooblastil, kompetenc, moči odločanja, pravic kontrole in nadzora. Rezultat tega je izvzetost dejavnosti in njena avtonomija.

Moderna znanost je mogoča šele v diferencirani družbi, v kateri si izbori status podsistema. Avtonomija podsistemov namreč zagotavlja možnost obstoja različnih standardov vedenja, ločenih sklopov vrednot, norm in etik, ki se sicer posredno vklapljajo v vrednostni sistem družbe, so pa od njega različne v tistih pogledih, ki jim pomagajo vzdrževati posebnost njihove lastne funkcije. Za moderno znanost je bila kritičnega pomena diferenciacija simbolne sfere, iz katere so se izdvojile religija, filozofija, znanost in ideologija kot specializirane funkcije. V tem procesu je znanost prevzela skrb nad kognitivnimi racionalnimi simboli ter vzpostavila sistem norm in sankcij, ki vzdržujejo meje med znanostjo in, recimo, ideologijo: znanost je za Parsonsa neevaluativna empirična dejavnost, ideologija pa se od nje loči po tem, da daje poudarek na vrednotenje empiričnega sveta.⁷

Normativni del znanstvenega podsistema postavlja pravila, postopke in procedure znanstvenega dela, ki zagotavljajo, da bodo rezultati te dejavnosti dejansko znanstveni. Znanstvene trditve morajo zadostiti štirim temeljnim normam: empirični veljavnosti, jasnosti in preciznosti, logični konsistentnosti in normi splošnosti. Te norme so za Parsonsa hkrati osnovne note univerzalizma. Znanost gradi na nepristranskih sodbah, ki jih je mogoče razumeti neodvisno od partikularnega konteksta in ki so univerzalno veljavne. Njena jurisdikcija nad kognitivnimi simboli ter deklarirana zavezanost znanstveni, univerzalni, objektivni, nepristranski resnici pričata o njeni globoki zapisanosti univerzalističnim vrednotam. Ta trend k univerzalizmu postavlja znanost ob ramo moderni družbi. Za Parsonsa moderna družba spodbuja razvoj znanosti skozi institucionalizacijo univerzalističnih vrednot in legitimiranjem njene do partikularizmov brezobzirne dejavnosti, znanost pa utrjuje branilke moderne s tem, da spodbija predsodke in partikularistične standarde ter jih nadomešča z univerzalnimi, racionalnimi dognanji.

Profesionalna etika pri Parsonsu v celoti odseva normativno strukturo znanstvenega podsistema. Vloga profesionalca podlega vsem normam in standardom, na katere prisega znanost. Tako je vloga profesionalca zapisana univerzalizmu. V Parsonsovem nadsocializiranem svetu so profesionalci tisti, ki so najgloblje internalizirali univerzalistične vrednote; na njih organizirajo in utemeljujejo svoje delo. Zato ni čudno, da je Parsons določil prav profesionalce za nosilce, profete univerzalizma. V njih vidi silo, ki bo kritičnega pomena za vzpon in ohranitev moderne družbe. Kot protagonisti univerzalističnih vrednot imajo vlogo elitnih sil moderne družbe. Profesionalci so vojščaki in poroki univerzalizma in s tem profeti moderne.

Profesionalci se po Parsonsovih navodilih prelevijo v profete ob dveh implicitnih predpostavkah, ki bosta v nadaljevanju precej pomembni. Prvič, družba je za Parsonsa tesno povezan, visoko integriran sistem, in drugič, sistemi so urejeni v kibernetiko

hierarhijo. Obe skupaj dopuščata Parsons, da vidi v znanosti centralni podsistem in v profesionalnih profetah.

V tesno povezanem sistemu⁸ je integracija brezhibna. Izločenost in avtonomija sicer dajeta podsistemom možnost, da razvijejo specializirane dejavnosti in posebne normativne vzorce. Znanosti dajeta strukturno podlago za razvoj objektivne, vrednostno nevtralne, univerzalistične dejavnosti. Procesi, za katere bi mislili, da lahko vodijo v osamitev in marginalizacijo, v tesno povezanem sistemu logično niso možni. Izločenost se ne more preleviti v izolacijo, avtonomija ne more voditi v marginalizacijo, subkultura ne more postati antikultura. Funkcionalni imperativ integracije a priori povezuje podsisteme v visoko integrirano celoto.

Avtonomija znanosti torej ne pomeni, da je znanost prepuščena sami sebi, tako kot njena vrednostna nevtralnost ne pomeni, da znanost ni nikomur ničesar dolžna. Ravno nasprotno. Parsons je pripravljen znanosti dati ravno toliko samostojnosti, da bi se lahko otesla lokalnih lojalnosti in partikularnih interesov ter tako osvobodena stopila v službo celote. Njena izločitev kot avtonomen sistem jo razbremeni odgovornosti do posameznih delov, da lahko prevzame dosti večje breme odgovornosti za sistem kot celoto. Na tak način je znanost vselej tesno povezana v sistem, ki ji preprečuje, da bi odtavala v vode irrelevance in obrobnosti, ter jo večje vključuje v svoj kolektivni projekt.

V tesno povezanem sistemu sicer vsi podsistemi gravitirajo proti osrednjemu vrednostnemu sistemu, vendar so hierarhično razporejeni v različne orbite, glede na stopnjo ujemanja med osrednjim sistemom vrednot in vrednotami, ki jih podpira podsistem. Ker temelji kibernetična hierarhija podsistemov pri Parsons na razlikah v prispevkih posameznega podsistema k integraciji (in ne k učinkovitosti), je znanost s svojo podporo centralnim vrednotam sistema potegnjena v njegovo središče.

Znanost torej, po tej logiki, v moderni družbi prevzame osrednje mesto⁹ ter s tem največji del odgovornosti za proizvodnjo in reprodukcijo univerzalističnih kulturnih vzorcev, na katerih je utemeljena moderna družba. Povezava med predpostavkami o tesni povezanosti in kibernetični hierarhiji naprti znanosti največji del odgovornosti za družbeno celoto, njenim protagonistom, profesionalcem, pa predpiše vlogo profetov, pridigarjev in reklamnih agentov. Vloga profetov je profesionalcem zapovedana brez tega, da bi jih kdo vprašal za mnenje. Ni potrebno posebej razlagati, zakaj bi z odklanjanjem profetske funkcije profesionalci nenadoma postali posebneži, delikventi, ki s svojo nekonformno znanostjo malodane minirajo delovanje družbenega sistema.

Profesionalci kot marginalci

Danes je težko najti systemskega teoretika, ki prisega na to, da je sistem tesno povezan. Popolna skladnost sistema v sodobni systemski teoriji ni vzeta niti za potrebno niti za zaželeno. Funkcionalni imperativ integracije je danes negativno definiran kot "rezistenca do dezintegracije" (Luhmann, 1982): sistem se izogiba tisti stopnji dezintegracije, ki bi ogrozila njegov obstanek.

Diferenciacija pri Luhmannu ostaja rdeča nit modernizacije. Toda z diferenciacijo pridejo problemi integracije: moderne družbe niso le visoko diferencirane, temveč se soočajo tudi z močnimi centrifugalnimi tendencami. Integracija torej ni več implicirana v diferenciaciji, kot pri Parsons. Avtonomija podsistemov lahko vodi v njihovo večjo ali manjšo izolacijo ter marginalizacijo, to pa postane problematično šele takrat, ko zaradi tega nastanejo nerešljive težave v drugih podsistemi. Alarma torej ne sproži vsak najmanjši odmik, temveč šele kriza zaradi pomanjkljive koordinacije podsistemov.¹⁰

Pristop k sistemu kot zgolj ohlapno povezani celoti predstavlja posebno paradigmo in ne zgolj stopnjo na kontinuumu tesne - močne povezanosti. V ohlapno povezanem sistemu postane možna vrsta procesov, ki jih tesno povezan sistem ni dopuščal. Na primer, Parsonsova predpostavka o centralnosti znanosti in profesionalcev v moderni družbi izgubi svojo upravičenost. Centralnost znanosti postane empirično vprašanje. Ob odsotnosti obsesije po totalni integraciji je znanost bolj ali manj prepuščena sama sebi. Obsesnost produkcije in njen bliskoviti napredek pogosto prehitita in puščata ob strani celo člane znanstvene skupnosti, kaj šele, da bi se vanjo vpletala zunanja instanca, ki bi jo nadzirala in povezovala z drugimi deli sistema. Ni čudno, da je to situacijo Simmel označil kot 'tragedijo kulture'. Tragedija moderne je za Simmla v tem, da eksplozija znanja in racionalne objektivne kulture spodjeda svojo lastno osnovo. Z Webrom sta si blizu v oceni, da razvoj znanosti uhaja sam sebi in da sta postala akumulacija in prenos znanja že skoraj nemogoča naloga za posameznika, ki ima na voljo eno samo življenje. Posledica tega je vse večja specializacija, ki pa odpre problem smisla znanosti: vse težje je najti nekoga znotraj znanstvene skupnosti, ki ima tolikšen pregled nad dogajanjem v stroki, da lahko razume smisel celotnega dogajanja in prepozna smer, v katero se posamezna stroka razvija. Vsi tisti, ki so zunaj znanosti, pa nimajo več nikakršnih možnosti, da bi dojeli njen pomen in notranjo logiko. Zaradi tega je Weber videl moderno družbo kot tisto, v kateri se ločijo vrednostne sfere in postanejo nezdružljive. Znanost, kot ena od izločenih sfer, se izogiba presoji in verifikaciji vsakdanjega razuma, zato jo je mogoče le še pasivno sprejeti in se ji prepustiti na častno besedo. Neposvečenim ostane samo še zaupanje v znanost kot ekspertni sistem, ki je sposoben nadzirati in korigirati samega sebe; laik se lahko nasloni le še na slepo zaupanje, da znanost ve, kaj dela, in da tisto, kar ponuja v široko uporabo, ne predstavlja večje nevarnosti za uporabnike in človeštvo (Giddens, 1990).

Centrifugalne tendence moderne družbe so v moderni družbi tako močne, da sistem ne jamči integracije znanosti, kaj šele, da bi ji poklonil osrednje mesto. Znanost je s svojo avtonomijo vselej na robu marginalnosti in popolne irelevance, o čemer priča popularna predstava znanosti kot mešanice blazne fantazije in suhoparne metodičnosti, prva le korak daleč od norosti, druga korak preblizu fobično pikolovski vestnosti.

Kar znanost povezuje z vsakdanjim življenjem, so avanture podjetniških profesionalcev, ki segajo prek meja znanosti, bodisi v politiko s pisanjem reformatorskih programov bodisi v kulturo s kritičnim esejizmom ali v ekonomijo z željo vnovčiti svoje zamisli. Ti podjetniki ohranjajo znanost pri življenju, oziroma natančneje, gradijo most od znanosti do življenja. V nasprotju s tem, kar je verjel Parsons, da namreč profesionalnost sama po sebi zagotavlja centralnost znanosti, se vedno bolj kaže, da samo posegi profesionalcev prek meja znanosti povezujejo znanost v družbo.¹¹

Profesionalna etika: vprašanje intervencije

Vzpon sociologije v Franciji je spremljala večdesetletna polemika, ki je sprla kulturnike-humaniste na eni strani in somišljenike Durkheima na drugi. Polemika se je vrtela okrog Durkheimovih zahtev, da je treba končati neodgovorno puhlo intelektualiziranje sodobnikov; le-tem je očital poleg drugega tudi politično zavezništvo s Starim režimom in z nasprotniki Republike ter se zavzemal za nov, moderni tip misleca, ki ga je v svojem prispevku k Dreyfusovi obrambi krstil za "intelektualca" (Lukes, 1973). Ta naj bi nadomestil tedaj prevladujoči tip humanističnega izobraženca, ki je v javnost vstopal kot osebnost z najširšim intelektualnim horizontom. Intelektualec naj bi se, nasprotno, specializiral in ob pomoči znanstvene metode in ozkega specialističnega znanja

prišel do rešitev družbenih problemov, s katerimi bi izboljšal moderni družbeni red ter podprl mlado demokracijo (Durkheim 1973 [1893]). V nasprotju s humanističnim izobraževanjem, ki je v javne debate posegal kot obče kompetenten razumnik, sklicujoč se na moralno avtoriteto svoje lastne osebnosti, naj bi moderni intelektualec nastopal v vlogi eksperta, ki svoja stališča utemeljuje na avtoriteti znanstvenega postopka. Durkheim niti za hip ni podvomil o tem, da mora biti javna polemika sestavni del intelektualnega poslanstva. Ravno nasprotno. Želel jo je narediti bolj odgovorno. Zato je zahteval, naj se teža legitimacije javnih sodb prenese iz moralne integritete razsvetljenega individuuma na razosebljeno institucijo znanosti. To bi v javno debato vneslo potrebno odgovornost: javnega mnenja ne bi mogla oblikovati le muhasta avtoriteta posameznega genija ali demagoga, saj bi bili argumenti izpostavljeni neusmiljenemu preverjanju znanosti.

Pri Durkheimu se ponovno jasno izpostavi dvojna narava intelektualnega dela, ki mora hkrati z zahtevo po suhoparnem znanstvenem delu izpolniti tudi dolžnost javne udeležbe. Intelektualec je tisti, ki povezuje ti povsem ločeni sferi. Spoznanja, do katerih je prišel prek mukotrpne sistematike, je dolžan uporabiti v javnih polemikah v prid novega družbenega redu.

Durkheimov intelektualec je kot glasnik vrednot demokracije zgolj navidez podoben Parsonsovemu profetskemu profesionalcu. Durkheimov intelektualec je namreč vselej soočen s konfliktno dvojnostjo svoje vloge, ki mu ne dopušča, da bi se umaknil iz javnosti v znanost. Parsonsov profesionallec pa je povsem razrešen te dileme. Od njega se pričakuje tehtna, umirjena ekspertiza, njen vpliv pa je sam po sebi zagotovljen s središčno sistemsko funkcijo, ki jo Parsons pripisuje znanosti v svojem do popolnosti integriranem sistemu.

V uvodu k drugi izdaji *Delitve dela* je Durkheim dodal znano razpravo o korporativizmu in o pomenu profesionalnih organizacij v moderni družbi. V tej razpravi je skušal odgovoriti kritikom, ki so trdili, da v moderni družbi ni več vezi, ki bi jo držale skupaj. Strukturni dejavniki, kot je funkcionalna delitev dela, v očeh kritikov niso bili dovolj za socialno integracijo. Anomija moderne, ki ji je Durkheim namenil tretjo knjigo *Delitve dela*, se je kritikom zdela prevladujoča in v porastu. Durkheim je na kritike odgovoril z idejo korporativističnega socialnega redu, v katerem profesionalne organizacije prevzamejo skrb za produkcijo družbene solidarnosti na mikrosocialni ravni in skrbijo za koordinacijo posameznih profesionalnih skupnosti ter povezavo le- teh v celoto na makrosocialni ravni.

Profesionalni korporativizem pa ne oznanja masovne proizvodnje socialnega konsenza, v katerem se intelektualci umaknejo iz javnosti na ograjeno področje stroge profesije. Sam predlog je predstavljal izziv tedanji socialni organizaciji političnega življenja. Ta je v veliki meri slonela na zaprtih krogih, ki so obvladovali družbeno dogajanje. Profesionalne organizacije naj bi v Durkheimovem preodlogu nadomestile tako literarne salone, kjer se je pletlo javno mnenje, kot tudi elitistične salone, ki so bili pomemben izvor neformalne politike in ki so imeli večkrat večji vpliv na politično življenje kot pa parlament. V tem kontekstu pomeni Durkheimov korporativizem škandalozen izziv tedanji politični sceni, ne pa napoved politike, ki bo slabih štirideset let kasneje na silo odpravljala nasprotja med družbenimi razredi ter ustvarjala harmoničen, totalitaren družbeni red. Profesionalne organizacije naj bi predstavljale konkurenčno formacijo tradicionalnim strukturam političnega življenja, s katerimi bi se potegovala za prevlado v družbenem vplivu in regulaciji. Dosegle naj bi tisto, česar tedanja politika ni bila zmožna, t.j. upoštevanje zahtev delavstva in drugih iz politike izločenih skupin ter zagotovitev

njihovega vpliva na nacionalno politiko do tiste mere, ki bi omogočala preusmerjanje konfliktov iz družbe v politiko.

Kljub temu da je Durkheim videl intelektualce kot steber moderne, navsezadnje je moderna družba le stopnja na premici napredka, ki so ga znanost in njeni protagonisti potisnili do neslutnih razsežnosti, ni kazal nikakršne naivnosti glede njihove centralnosti v političnem smislu. V zgodovini napredka človeške družbe je njihova avantgardna vloga morda nesporna, ni pa naravno dana. Politični vpliv in centralnost v družbi so si dolžni priboriti sami, in to po najtežji poti, pred očmi javnosti. Ta aktivistični pogled dokumentirajo polemike, ki so Durkheima spremljale skozi celotno kariero; le-to je sam načrtno delil na enaki polovici, med znanost in politiko.

Webrov pristop k profesionalcem je bil dosti bolj zadržan in ambivalenten. Na eni strani je zagovarjal "vzdržnost" znanstvenih sodb od vrednotenja, na drugi strani pa je neusmiljeno kritiziral vse tiste, ki se jim ni zdelo potrebno odzivati "zahtevam dneva" (Weber, 1982 [1919] a).

Profesionalci naj bi se odrekli vrednotenju zaradi etične iracionalnosti sveta. V svetu, ki je za Webra vse bolj racionaliziran, intelektualiziran, streznen, v svetu, v katerem je teološko dogmo nadomestila znanstvena metoda, ostaja vrednotenje še vedno stvar izbire v sferi neracionalnega. Znanost, ki prodaja znanstvena dognanja skupaj z njihovimi ocenami, v bistvu obljublja več, kot lahko da. Znanstvena metoda je utesnjena na ugotavljanje zakonitosti in dejstev. Znanost pa nima metode, ki bi ji omogočala "pravilno" vrednotenje. Zato vrednotenje ostaja in mora ostati zunanja dejavnost; Weber jo vidi naloženo predvsem na posameznikova ramena. Tako kot mora politika najti pravo mero med etiko prepričanja in etiko odgovornosti, tako mora znanost privoliti v ločitev vrednostnih sfer, sfere znanosti in sfere vrednotenja, ter prepustiti naporu in dilemi posameznikov, da najdejo med njima pravo razmerje ob strogem ločevanju obeh (Weber 1982 [1919] b).

Tako pri Durkheimu kot pri Webru prevzemajo profesionalci velik del odgovornosti za družbeno dogajanje. To, kar oba razlikuje od Parsonsa, je odsotnost vsakršne naivnosti glede njihove vloge v moderni družbi. Oba, vsak iz povsem različnega izhodišča, ugotavljata, da je profesionalnost, če naj bo moralna, zavezana dvema etikama, profesionalni na eni in etiki odgovornosti na drugi strani. Obe etiki predstavljata nezdržljivi alternativni, med katerima so profesionalci prisiljeni izbirati in iskati ravnovesje. Pri začrtovanju meje med strogo znanstvenim in povsem političnim delovanjem se lahko zanašajo samo sami nase in s tem prevzemajo nase vso odgovornost za svojo odločitev, le-ta pa ni majhna. Tako kot pomanjkanje ostre meje med znanostjo in politiko usodno pripomore k izgubi profesionalne identitete, tako vodi zapiranje v stroko v neodgovorno osamitev in družbeno irelevantnost le-te.

Pri Parsonsu se dvojnost profesionalne držbe, tako kakor vsak drug dualizem, dokončno razreši. Profesionalcem je odvzeta vsakršna izbira, saj pričakovanja, vezana na njihovo vlogo, povsem jasno zahtevajo akademsko izvzetost iz dnevne politike. V popolnoma integriranem sistemu bi bila participacija znanosti prek tribune javnosti povsem odveč. V sistemu je poskrbljeno za to, da se znanost prevaja v politiko na tistih področjih in v tisti meri, kot to najbolj koristi sistemu. Udeležba profesionalcev v javni debati bi samo po nepotrebnem podvajala že zagotovljeno funkcijo in izpostavljala sistem dodatni negotovosti. V tem je razvidna dobršna mera Parsonsove naivnosti glede vloge profesionalcev v moderni družbi. Res da jim zagotavlja centralno vlogo pri vzpostavljanju osrednjega vrednostnega sistema družbe. Toda s tem, ko jim je odvzeta vsakršna iniciativa

pri povezovanju znanosti z družbo, lahko znanost samo nemo čaka, da bo zdrsnila na obrobje družbenega dogajanja takoj, ko Parsonsov sistem ne bo več zmožni zagotoviti popolne integracije. Ob dejstvu, da so ohlapno povezani sistemi prej pravilo kot izjema, je povsem razumljivo, da je tista znanost, ki je preveč tesno sledila Parsonsovemu priporočilu, končala v povsem brezplodni perfekciji svoje profesionalne posvečenosti.

Sociologija tik pred svojim lastnim koncem ali samo v globoki depresiji

Danes je mogoče za vsa področja znanosti ugotoviti, da vse večjo profesionalizacijo znanosti spremlja njena postopna marginalizacija. Sociologija pri tem ni nikakršna izjema. Na proces njenega postopnega izdvajanja iz horizonta relevantnosti zgovorno kaže spremljajoča globoka depresija in občutek krize med samimi sociologi.

Tega, da je sociologija že dlje časa v krizi, ne zanika nihče več. Nasprotno, kaže, da gre do stvari na slabše. Pred dvajsetimi leti je Gouldner (1971) govoril o prihajajoči krizi sociologije, nedavna debata o temi "smrt sociologije" pa prča o tem, da bolezen že jemlje bolnika (Collins 1986, 1987, Denzin 1987). Ugibanja se gibljejo med tem, ali je s sociologijo povsem konec, ali pa ima vendarle še možnosti za obstanek. Medtem ko Collins vztraja pri tem, da je sociologija danes možna, le da je v globoki institucionalni, ne pa tudi v intelektualni krizi, pa Denzin vidi še edino možnost v popolnem razformiranju sociologije kot znanosti.¹²

V ozadju te debate stoji širši kontekst postmoderne kritike znanosti in njenih epistemoloških temeljev. Lyotard (1984) je v svoji znani razpravi zagovarjal tezo, da je status znanosti v sodobni postmodernej družbi povsem drugačen od vloge, ki jo je ta imela na vrhuncu moderne industrijske družbe. Značilnost postmoderne dobe je v tem, da se je družbeni sistem osvobodil svoje odvisnosti od znanosti. S tem je znanost, ki je še pred kratkim nastopala z oblastne pozicije in presojala znanje po svojih merilih resničnosti, izgubila svojo legitimizacijsko osnovo. Mit o njeni centralnosti, enotnosti in univerzalnosti je razpadel.

Za postmoderno znanost je značilna odsotnost represivne, unitarne instance znanosti, ki bi vzdrževala dualizem objektivnega in subjektivnega ter razsojala resnico. Znanje, ki se ne more več legitimirati kot znanstveno, postane enakopravno narativnemu znanju. Postmoderne razmere omogočajo pluralizem interpretacij in skupnosti, ki gradijo na načelih lokalne determinacije in lokalnega konsenza. Meja med subjektivnim in objektivnim je zabrisana; resnica postane neskončno iskanje lingvistične utemeljenosti znanja, ne pa večni izvor luči (Murphy, 1988).

Moderna znanost je torej nemogoča. Za sociologijo pa je stvar še dosti resnejša, saj ji po mnenju nekaterih pred nosom razpada predmet analize. Baudrillard (1983) dokazuje, da je s krizo klasične epistemologije prišel tudi konec družbenega. Sociologija se lahko izogne svojemu lastnemu koncu le s tem, da obrne svojo modernistično dediščino na glavo. Spoznati mora, da je postmoderna nov družbeni red in ne le vrsta disfunkcionalnih fenomenov, opustiti mora svojo reformatorsko intervencionistično ideologijo ter se prepustiti zibanju postmoderne epohe, v kateri ji je namenjena interpretativna, prevajalska funkcija (Bauman 1988).

Kriza sociologije torej ne prihaja sama, temveč v paketu, skupaj z negotovostjo celotne kulturne sfere, vse od znanosti do umetnosti. Postavlja se kot splošni problem vse večje specializacije, ki jo udeleženci doživljajo kot stanje razpršenosti, fragmentacije in nepovezanosti, kot pomanjkanje občutka smiselne celote ter odgovornosti zanjo. Za temi

spremembami v kulturni sferi pa postmodernisti vidijo globlje strukturne spremembe, ki pomenijo prihod postmoderne epohe.

Ni mogoče spregledati dejstva, da postmodernisti svoje sklepanje o prihodu novega postmoderne obdobja utemeljujejo na načelu korespondence med bazo in nadstavbo; ta trdi, da so značilnosti nadstavbe določene v vseh pomembnih potezah s strukturo baze. Prav to, da so za svojo socialno teorijo prevzeli ravno teorijo odraza, jim omogoča razbirati spremembe v kulturni sferi kot zanesljive kazalce globljih strukturnih sprememb v temeljnih družbe. Kajti po teoriji odraza nadstavba implicira, odseva glavne poteze baze, ne pa jih inducira.

Po drugi strani pa preseneča pomanjkanje kritičnega odnosa postmodernistov do sprememb, ki jih opisujejo. Kot da bi praznovali vzcvet Boudlairovih Rož zla, se postmodernisti z navdušenjem predajajo novi družbi, o kateri vedo samo to, da je tako trdno zasidrana v svojih temeljih, da je kakršna koli kritika ali polemčnost vnaprej obsojena na nauspeh in zato nepotrebna. "Kultura je v splošnem izgubila svoj pomen za ohranitev in nadaljevanje sistema", piše Bauman, in to jo osvobaja mučnih vezi z realnostjo (1988: 810). Kot da je naposled prišel čas, ko lahko odvrže spono odgovornosti ter se zaplete v brezskrbno pisanost besednih iger.

Glede na to, da so postmodernisti postregli s provokativnimi opisi premikov v kulturni sferi, ki naravnost stimulirajo sociološko teoretiziranje, pa preseneča odsotnost analize, ki bi skušala razkriti vzroke teh sprememb zunaj narave kulture same. Še posebej nenavadno je, da tudi sociologi, ki sicer poklicno gledajo na družbene spremembe kot rezultat različnih vplivov iz okolja, iščejo vzroke te krize v epistemoloških temeljih sociologije. Tako Gouldner kot Collins pripisujeta največji pomen vprašanju dualizma in objektivnosti, dosti premalo pa upoštevata institucionalni in organizacijski aspekt sociologije. Še posebej pa pozabljata na učinek, ki ga je imela profesionalizacija na socialno organizacijo intelektualnega življenja. Tega procesa ni mogoče analizirati, dokler so v ospredju transcendentna vprašanja spoznanja namesto problema zgodovinskega razvoja te institucije.

Pojem intelektualce se pojavi konec prejšnjega stoletja v Franciji v času Dreyfusove afere in v neposredni zvezi z njo. Pojem ni imel deskriptivne funkcije, temveč aktivistično. Ni opisoval jasno določenih družbenih slojev. Med intelektualce je, prav nasprotno, spadala pisana družčina pisateljev, pesnikov, umetnikov, novinarjev, znanstvenikov in drugih javnih oseb, ki so šteje za svojo moralno dolžnost in kolektivno pravico, da posežejo v politično življenje svojega časa, da vplivajo na ravnanje političnih elit ter oblikujejo javno mnenje. Intelektualci so torej predstavljali skupnost, ki ji je uspelo preseči ljubosumno varovane meje posameznih profesij in umetniških žanrov ravno zato, ker je kohezijo črpala iz skupnih aktivnosti v političnih bojih, javnih polemikah ter drugih dejavnostih, ki so zadevale globalne družbene in nacionalne probleme (cf. Bauman, 1987).

Profesionalizacija, ki je dobila polet še zlasti v drugi polovici tega stoletja, je k sedanji krizi pripomogla s tem, da je povzročila razpad dualizma socialne organizacije intelektualnega življenja, ki je gradil na ravnovesju med profesionalnim delom in intelektualnim nastopanjem. Profesionalizacija je postopoma vdiral v prostor intelektualnega dela. Neposredni rezultat tega pa je bil razpad intelektualne skupnosti. Z vse manj intenzivnim intelektualnim nastopanjem so postale vezi v intelektualni skupnosti ohlapnejše in počasi se je javno življenje profesionalcev povsem umaknilo v ozke disciplinarne meje ter se omejilo na naslavljanje profesionalne javnosti. Hkrati z razpadom intelektualne skupnosti pa se je začel tudi drugi, dosti usodnejši proces drsenja znanosti in

kulture na družbeno obrobje. Intelktualna skupnost je predstavljala forum, ki ni le povezoval razumnike med seboj, temveč jih je integriral v družbeno življenje, in to do te mere, da so mnogokrat predstavljali njegovo središče. Morda si prav zato nihče ni mogel misliti, kako kratka bo pot iz družbenega centra v njeno margino.

Neposredni vzrok za sedanjo krizo predstavlja torej pretirani poudarek na profesionalizaciji; ta je našla trdno opravičilo in močno spodbudo v Parsonsovem sistemu. Profesionalizacija, ki je z enim zamahom razdrla intelektualno skupnost in pahnila znanost ter kulturo na družbeno obrobje, pušča danes za sabo občutke fragmentacije, nepovezanosti in pomanjkanje širšega smisla, skratka, anomije in krize.

Kakšne posledice ima to za družbo kot celoto, na tem mestu ne moremo razmišljati. Gotovo pa je, da se je v tem procesu narava sociologije precej spremenila. Iz napredne, kritične, politično zavzete znanosti je sociologija v dobrih pedesetih letih pristala na konzervativnem bregu, ne da bi med tem sploh kdaj zamenjala svoj program (Coser 1976, Zeitlin 1981). Z umikom iz politike je privolila v formulo nevmešavanja in s tem izgubila svojo politično identiteto, hkrati pa je s svojo akademsko držo nehote podpisala primat in vnaprejšnjo pravilnost politike v javnih zadevah. S političnim statusom sociologije se je spremenil tudi njen stil. V Parsonsu ne najdemo več polemčnosti, ki je spremljala klasične tekste, teoretski argument pa se je izgubil v monotonem razvijanju 'znanstvenih' klasifikacij, ki so bile namenjene same sebi. Realnost in njen življenjski utrip sta v najboljšem primeru zvedena na status turbulence, nepojasnjene variancne, in nimata večjega pomena. Unik v znanost, zaprto v slonokoščeni stolp čiste akademskosti in profesionalizma, spremlja ne le odmik od realnosti, temveč tudi utrujajoča samoreferenčnost. Analize kažejo, da je na področju družboslovja zgolj 15% vseh objavljenih del citiranih vsaj enkrat, večina teh največ le enkrat. Ta delež pade v nekaterih družboslovnih disciplinah tudi pod 7%. V njih postane torej z objavo kar 93% proizvodnje irelevantnih. Če pomislimo, da merijo ti odstotki moralno gostoto in s tem stopnjo integracije določene dejavnosti, lahko uvidimo, da se področje počasi utaplja v nepovezano samouničujočo produkcijo, ki ji manjka moči, oblikovati lastno identiteto. Tudi druge, metodološko bolj prefinjene analize vzajemnih referenc znotraj sociologije ugotavljajo splošno anomijo, razpršenost z izjemo majhnih jeder, ki znotraj sebe vzdržujejo intenzivno menjavo, povezave z drugimi jedri pa so zelo šibke, če sploh so (Burt, Igljč, 1990).

Konzervativnost, pomanjkanje polemčnosti in samoreferenčnost sociologije so jasne posledice krize, ki jo spremljajo vse bolj negotovi občutki glede smisla in razvoja sociologije. Vzroki zanjo pa nakazujejo tudi smer, v kateri je mogoče iskati rešitev. Nekateri so sicer videli izhod iz krize v interdisciplinarnosti, ki naj bi presegla ozke meje profesionalnih preokupacij in povezala predstavnike različnih šol in strok v kreativni team. Toda taki poizkusi so redkokdaj obrodili sadove, saj niso mogli preseči osnovnega problema globoke nezainteresiranosti profesionalcev iz različnih disciplin za probleme in prijeme drugih šol in strok. V najboljših primerih se je ob istem problemu zbiralo več različnih prijemov in načinov, ki pa so ostali nepovezani.

Rešitev te krize je po mojem mnenju mogoča le z obnovitvijo dualizma profesionalnega dela in intelektualnega nastopanja. Sociologi si morajo vzeti pravico do nenehnega vpletanja v politični proces, z vso samozavestjo morajo poseči v javni prostor ter si skozi polemiko pred očmi zainteresirane javnosti zagotoviti vpliv na dogajanje v družbi. Javna udeležba sociologije v politični areni pa ne le, da ni v nasprotju s profesionalno etiko, temveč je njen integralni del. Sociologija je namreč empirična znanost, ki lahko svojo aplikacijo in potrditev najde le v družbeni praksi. Intenzivno javno

nastopanje bi po eni strani povezal sociologe ter člane drugih profesij v intelektualno skupnost. Hkrati pa bi oživel tudi samo sociologijo, saj bi jo neprestano soočal z realnimi družbenimi procesi, o katerih vse prerada govori v terminih akademske indifferene.

To pa sociologije ne pooblašča, da bi prevzela upravljanje celotnega družbenega stroja v svoje roke, da bi torej prevzela vlogo socialnega inženiringa, ki jo je sociologiji pripisoval Comte. Jo le zavezuje k temu, da skuša svoje ideje, za katere je odgovorna profesionalni skupnosti, aplicirati in uveljavljati v družbi prek odprtega političnega procesa. Vpliv na družbeno prakso prek udeležbe v javni politični areni je natanko tisto, kar imenuje Touraine sociološka intervencija; sociologija ne more prevzeti odgovornosti za usodo neke družbe, dolžna pa je svoja spoznanja in ideje uveljaviti prek javnega političnega diskurza. Medtem ko bi bilo neposredno vmešavanje sociologije v družbene procese etično dvomljivo, pa posredna pot prek politike zagotavlja javni nadzor nad sociološkimi idejami ter zmanjšuje možnost zlorabe le-teh.

Morda v slovenski sociologiji ta trend še ni izražen v enaki meri kot npr. v ameriški sociologiji. Vendar si je iluzorno domišljati, da se bomo lahko povsem izognili tem vplivom. Majhnost družbe ni zagotovilo, da profesionalizacija ne bo hegemonizirala intelektualnega prostora in marginalizirala profesij. Morda je ravno sedaj, ko ponovno bedimo nad Parsonsom, čas, da opozorimo na proces, ki ga je "spodbudila" in legitimirala ravno Parsonsova teorija. To obnovljeno zanimanje za klasike pa je lahko tudi znak, da smo že sredi procesa, ki sociologijo preusmerja iz družbe v stroko, iz udeležbe v političnem procesu v akademske okope, iz življenja v morbidnost.

Opombe

1 Tocennis je bil pravzaprav razočaran modernist, ki je v moderni videl simptome masovne družbe, kot sta odtujitev in totalitaristična politika. Kot socialist pa se ni zavzemal za obnovo Starega redu, ampak je pesimistično obtičal sredi dileme.

2 Pet parov alternativ se povezuje v logično celoto. Parsonsu je z njimi uspelo operacionalizirati teorijo moderne družbe do mere, ko je mogoče univerzalizem opazovati pri delu na vedenjski ravni. Zato je mogoče pomen parov vrednotnih alternativ najlaže prikazati na primeru vedenjskih situacij:

Da je družba sploh mogoča, je potrebno, da posamezniki za določen čas preložijo takojšnjo zadovoljitev potreb ter se disciplinirano posvetijo nekoliko dolgoročnejšim ciljem. Afektivno ravnanje se le stežka upre takojšnji zadovoljitvi. Nasprotno pa razumno zadovoljevanje potreb priča o tem, da potrebe ne diktirajo več človekovega ravnanja in da je dosežena določena distanca do njih. Prek alternative **afektivnost vs. afektivna, nevtralnost** torej vstopa Freud, ki je Parsonsa v študentskih letih v Nemčiji in na Dunaju fasciniral vsaj toliko kot Weber.

Toda z druge strani grozi Hobbsov problem redu; to nastopi, ko se vsi člani zanašajo na afektivno nevtralnost in neusmiljeno sledijo svojim zasebnim koristim. Očitno je, da je red možen samo v dveh primerih. Eno možnost predstavlja prisila (zunanja kontrola), ki jo Parsons zavrača kot tipično za socialistične režime. Druga možnost pa je, da se množico individualistov socializira (samokontrola) do te mere, da vsak sicer sledi svojim interesom, ki pa ne smejo stati na poti interesom drugih. S tem postane mogoče, da se individualizem izteče v skladen sistem brez medsebojnega klanja in prisile od zgoraj. **Hobbes** torej dobi svoje mesto v alternativni med individualizmom in kolektivizmom (**privatna vs. kolektivna orientacija**).

Zgornja dva para alternativ povzemata zahteve, ki jih družba postavlja ego kot akterju. Na strani posameznega akterja je potreben psihološki profil socializiranega instrumentalista.

V interakciji z alterji pa se mora ego odločiti, na kakšen način bo presojal svoje interakcijske partnerje. Pri tem se mu postavljata dve dilemi. Prva dilema postavlja ego pred odločitev, ali naj svojega interakcijskega partnerja presoja na podlagi njegovih prirojnih lastnosti ali na podlagi njegovega tekočega vedenja in

minulih dosežkov. Z dilemo med **pripisanim in prirojenim statusom** se je Parsons oddolžil Durkheimu za idejo meritokracije, s katero je ta tolkel po privilegijih ostankov aristokracije.

Drugo dilemo predstavlja odločitev o tem, koliko naj ego pričakuje od alterja (**specifičnost vs. difuznost**). Obseg pričakovanj in zahtev se lahko razteza od ozkega, specifičnega interesa do širokih, a difuznih pričakovanj. V moderni družbi se popolna osebna odvisnost omeji na specifične obligacije, določene s pogodbo, kar so tako klasični ekonomisti kot Marx razvili do dalekosežnih implikacij. Posledice te spremembe prodirajo v najintimnejše sfere medsebojnih odnosov. S specifičnostjo odnosov postane možna individualna svoboda ter ločitev zasebnega in javnega življenja, tema, ki ji je Simmel namenil večino svojega dela.

Izbira med temi štirimi pari alternativ pa ni prepuščena naključju. Da bo izbor konsistenten na vseh štirih dimenzijah, je potrebno ljudi pripraviti do tega, da vselej izberejo pravo alternativo. Parsons zavrne možnost, da bi pri tem uporabili palico. Elegantnejša je rešitev ob pomoči socializacije in internalizacije vrednot. Ljudje bodo pravilno izbirali le v primeru, ko bodo imeli pred seboj primeren, skupen standard vrednotenja. Dva alternativna standarda vrednotenja pa sta povzeta v **univerzalizmu in partikularizmu**.

- 3 Dilema med univerzalizmom in partikularizmom prihaja iz zgodovine prava; tu se njegov razvoj razume kot postopno prehajanje od partikularnih k vse bolj univerzalnim, obče veljavnim pravnim normam. Pravni referenčni okvir pojasnjuje Parsonsovo interpretacijo Webra ter njegovega procesa racionalizacije. Racionalizacijo sveta Parsons očitno razume kot primarnost kognitivne orientacije v individualni akciji, in ne kot Weber, ki jo uporablja kot tendenco zgodovinskega razvoja Okcidentalnih družb. Zato Parsons nikoli ne preide do zgodovinske, politične sociologije temveč, takoj prestopi v psihologijo. "Kognitivna orientacija", piše Parsons, "je v bistvu orientirana k elementu generalizacije v objektivnem svetu", kar pomeni, "da standardi, karakterizirani s kognitivno primarnostjo, ne morejo biti partikularni specifičnemu sistemu relacij.... v katerega je akter vpleten. [Generalizacija] presega ta relacijski kontekst. Normativno je orientirana k univerzalnim kanonom validnosti." (Parsons, 1964:62) Univerzalizem torej odseva vse večje zanašanje ljudi na kognitivne procese pri njihovem vsakdanjem ravnanju v vseh kontekstih, od privatne sfere intimnih odnosov do javnega političnega in ekonomskega konteksta.

- 4 Štiri funkcije so razvrščene v kibernetiki hierarhiji po padajoči pomembnosti:

L (Latent pattern maintenance) Sistem potrebuje osnovni vzorec, shemo, (sistem vrednot), ki vnaprej določijo možne vzorce za druge podsisteme. To je funkcija kulturnega podsistema, ki jo opravljajo institucije, kot so družina, šola in religija.

I Integracija pomeni zahtevo po tem, da se deli sistema povezujejo v skladno celoto. Integracija je pri Parsonsu negativni koncept, saj se vzdržuje s preprečevanjem dezintegracije, torej ob pomoči socialne kontrole. Socialno kontrolo opravlja socialni podsistem prek institucij, kot so skupnost, norme in pravo.

G (Goal attainment) Vsak sistem je vključen v menjavo z okoljem, v katerem se obdrži pod pogojem, da dosega svoje 'cilje'. To je domena osebnoostnega podsistema. Na ravni institucij spada sem politika. Šele v tem delu sistema je prostor za voluntaristično akcijo.

A (Adaptation) Adaptivna funkcija skrbi za fizično obnovo sistema. Sem sodi fizični, biološki, vedenjski svet posameznika. Med institucijami je to domena ekonomije. Večina sociologov se strinja s Collinsom (1988), da je ta funkcija nepotrebna in precej na silo aplicirana na posameznika in da stvari prej zapleta, kot pa razjasnjuje.

- 5 Heritage (1987) je v svoji odlični kritiki Parsonsove teorije akcije pokazal, da v njej ne gre za teorijo akcije, temveč za teorijo "dispozicij za akcijo" (p:228). S tem ko je Parsonsa reduciral zgolj na teorijo motivacije, pa je zanemarljiv sistemski vidik njegove teorije.

- 6 Parsons s diferenciacijo misli na funkcionalno diferenciacijo. Na razliko med funkcionalno in nefunkcionalno diferenciacijo je opozoril že Durkheim, ki se je v svoji delitvi dela osredotočal na moralni fenomen funkcionalne diferenciacije. Razlika ima pomembno analitično vrednost, saj na primer omogoča razlikovanje med diferenciacijo in diverzifikacijo, med procesom, ki vodi v alokacijo različnih funkcij, in procesom, ki opisuje alokacijo različnih form.

Sistemska teorija je gradila na funkcionalni diferenciaciji in v tem smislu se je pojem prijel v sodobni sociologiji, čeprav njegove korenine niso povsem reflektirane.

- 7 V tem delu se nasljam na VIII. poglavje Socialnega sistema (1964) pp: 326-383.

- 8 Razliko med tesno in ohlapno povezanimi sistemi je v organizacijsko teorijo prinesel Selznick v svoji študiji administracije velikega agrarnega projekta v Tennesseeju. V njej je pokazal, da je pod določenimi pogoji za organizacijo bolj funkcionalno, da opusti strogo povezanost svojih funkcij, kot pa da vztraja pri njihovi tesni integraciji.

Ta razlika ima pomembne implikacije za sistemsko teorijo, saj dopušča možnost, da visoka stopnja integracije ni nujno vselej funkcionalna, nacija, ki je povsem odsotna pri Parsonsu.

- 9 Parsonsov Socialni sistem in večina njegovih del je nastajalo v času največjega optimizma glede statusa intelektualcev v ameriški družbi. Od Jeffersona do Roosevelta, dobrih stodvajset let, so bili intelektualci

potisnjeni na družbeno obrobje. Medtem ko so se evropski intelektualci vrteli v neposredni bližini političnih centrov moči - tako s pomembno vlogo v oblikovanju javnega mnenja kot z neposredno udeležbo na raznih ministrskih položajih - je Amerika slovela po svojem antiintelektualizmu in plebejskem statusu intelektualcev v družbi. Z izvolitvijo Roosevelta, absolventa Harvardske univerze, se je situacija radikalno obrnila v prid intelektualcem. Vzpon intelektualcev v družbeno središče je oznanjalo že dejstvo, da je Rooseveltov možganski trust ob predsedniških volitvah sestavljala skupina družboslovcev s Columbijske univerze. Roosevelt je v obdobju krize močno povečal moč in obseg države, pri čemer se je kot prvi ameriški predsednik sploh oziral na mnenja akademskih intelektualcev, ekonomistov in politologov. Od Roosevelta do Kennedija sta zaupanje in sodelovanje med intelektualci ter državo samo rasla. Država je intelektualce kooptirala tako s številnimi fondi za znanost in umetnost kot tudi s tem, da je odprla vrata, ki so ločevala akademijo od politike. Po Kennedijevem umoru je ta zveza, ki je trajala le dobrih trideset let, razpadla v izbruhu radikalizma, povezanega z neuspelo integracijo črnega prebivalstva v južnih državah in z neuspelom ameriškega vojnega posega v Vietnamu. (Za obsežen opis tega procesa glej Shiels (1982), poglavje "Intelektualci in središče družbe v Združenih Državah", iz katerega črpa ta opomba.)

Za Parsonsa, ki je svoja najpomembnejša dela pisal med leti 1937- 1956, je bilo to obdobje naraščajoče integracije akademije in intelektualcev v družbeno središče. Pod tem vtisom je razumljiv, če že ne upravičen, vsakršen optimizem glede vloge znanosti in profesionalcev v tedanji družbi.

10 Parsonsovo vztrajanje pri brezhibni integraciji reducira podsisteme na status zidakov, ki se kot lego kocke vselej sestavijo v skladno celoto. Parsonsova aritmetika tako ostane brez običajne sociološke metafizike: celota je natanko vsota vseh delov, brez presežka, kot pri Durkheimu, ali primankljaja, kot pri Luhmannu. Zato je Parsons lahko videl prek običajnih dilem, ki razdvajajo sociologijo, ter si zastavil za nalogo, da razvije "teorijo, ki naj konča vse teorije" (Alexander, 1987:238).

11 Trend marginalizacije znanosti velja tako za družboslovje kot za naravoslovje. Za ilustracijo se navadno navaja angleško izkušnjo, ki ima ob visoki stopnji znanstvenih odkritij zelo nizko stopnjo inovacij v industriji. Prehod iz znanosti v ekonomijo je skoraj ničen.

Še bolj očiten primer, ki pa ga ravno zaradi tega navadno spregledamo, predstavlja pa pojav oddelkov R & D v večjih družbah. Inkorporacija raziskovalne dejavnosti v korporativno hierarhijo predstavlja odgovor na vse večjo avtonomijo znanosti in njeno marginalno relevantnost za ekonomski podsystem. Poslovni svet je spoznal, da nad znanostjo ne more imeti nadzora, zato je segel globoko v svoj žep in vzpostavil znanstveno dejavnost v okviru poslovne hierarhije. Oddelki R & D imajo navadno zaradi svojega pomena za družbe sicer precejšnjo avtonomijo, vendar so iz istega razloga pod budnim nadzorom managementa, ki skrbi za njihovo 'integracijo' v dejavnost podjetja.

12 Denzin pri tem jasno izhaja iz postmodernističnih pozicij, nenavadno pa je, da Collins med petimi propulzivnimi temami, ki naj bi tvorile jedro nove sociologije, našteje kar štiri take, ki jih postmodernistično naravnani družboslovci štejejo za svoje. Collins navaja naslednje: tematika spola, emocije proti kogniciji, mikro - makro povezava in prevrednotenje zgodovinskih sprememb.

Reference

- Adam, Frane. 1991. "Družbena evolucija in procesi modernizacije v luči Parsonsove teorije" Družboslovne razprave 11.
- Alexander, Jeffrey C. 1984. "The 'individualist dilemma' in phenomenology and interactionism" in S.N. Eisenstadt and H.J. Helle. Perspectives on Sociological Theory: Macrosociological Theory. Beverly Hills: SAGE.
- _____ 1987. Twenty Lectures: Sociological Theory since World War II. New York: Columbia University Press.
- Baudrillard, J. 1983. In the Shadow of the Silent Majorities... or The End of the Social and Other Essays. New York: Semiotext(e).
- Bauman, Zygmunt. 1987. Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-Modernity, and Intellectuals. Cambridge: Polity Press.
- _____ 1988. "Sociology and postmodernity". Sociological Review, Vol 36:4.
- Burt, Ronald S., Iglíč, Hajdeja. 1990. Sociological Markets. Working paper, Columbia University.
- Collins, Randall. 1986. "Is 1980s Sociology in the Doldrums?". American Journal of Sociology, Vol. 91:6.
- _____ 1987. "A reply to Denzin". American Journal of Sociology. Vol. 93:1.
- _____ 1988. Theoretical Sociology. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

- Coser, Lewis A. 1976. "Two Methods in Search of a Substance". in L.A. Coser, O.N. Larsen, eds. *Controversy in Sociology*. New York: The Free Press.
- Denzin, Norman K. 1987. "The death of sociology in the 1980s: Comment on Collins". *American Journal of Sociology*. Vol. 93:1.
- Durkheim, Emile. 1984 [1893] *The Division of Labor in Society*. London: Macmillan.
- _____ 1973 [1898] "Individualism and the intellectuals". Bellah (ed.) *Emile Durkheim on Morality and Society*.
- Lepenies, Wolfe. 1988. *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. New York: Cambridge University Press.
- Lockwood, D. 1964. "Social integration and system integration". G.K. Zollschan, W. Hirsch (eds.): *Explorations in Social Change*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Garfinkel, Harold. 1984. *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Gouldner, Alvin. 1971. *The Coming Crisis of Western Sociology*. London: Heinemann.
- Heritage, John C. 1987. "Ethnomethodology" in Anthony Giddens, Johnatan H. Turner (eds.): *Social Theory Today*. Stanford: Stanford University Press.
- Homans, George C. 1967. *The Nature of Social Science*. New York: Harcourt.
- Maine, Henry Sumner. 1963 [1861] *Ancient Law*. Boston: Beacon Press.
- Linton, Ralph. 1936. *The Study of Man*. New York: Appleton- Century-Crofts.
- Lukes, Steven. 1973. *Emile Durkheim: His Life and Work*. New York: Penguin.
- Luhmann, Niklas. 1982. *The Differentiation of Society*. New York: Columbia University Press.
- Lyotard, Jean-Francois. 1984. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Merton, Robert K. 1949. "The Self-Fulfilling Prophecy", in *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Murphy, John W. 1988. "Making Sense of Postmodern Sociology". *The British Journal of Sociology*. Vol 34:4.
- Parsons, Talcott. 1937. *The Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- _____ 1964 [1951] *The Social System*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Parsons, Talcott, and Neil J. Smelser. 1956. *Economy and Society*. New York: Free Press.
- Selznick, Philip. 1948. *TVA and the grass Roots*. Berkeley: University of California Press.
- Shils, Edward. 1982. *The Constitution of Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tonnies, Ferdinand. 1988 [1887] *Community and Society*. New Brunswick: Transaction Books.
- Weber, Max. 1982 [1919]a. "Politics as a Vocation" in C. Wright Mills, H.H. Gerth (eds.). *From Max Weber*. London: Routlege & Kegan Paul.
- _____ 1982 [1919]b. "Science as a Vocation" in C. Wright Mills, H.H. Gerth (eds.): *From Max Weber*. London: Routlege & Kegan Paul.
- Zeitlin, I.M. 1981. *Ideology and the development of Sociological Theory*.